

HOLLÁN MIKLÓS*

NEGYESZÉVSZÁZAD A JOGÉRTTELMEZÉS
HATÁRÁN VAGY INKÁBB AZON TÚL:
AZ 1/1999. SZÁMÚ BÜNTETŐ JOGEGYSÉGI
HATÁROZAT KRITIKAI ELEMZÉSE.
A KERETKITÖLTŐ JOGSZABÁLYOK VÁLTOZÁSA ÉS
A BÜNTETŐ TÖRVÉNY VISSZAHATÓ HATÁLYÚ
ALKALMAZÁSA

<https://doi.org/10.51783/ajt.2025.2.03>

Az utóbbi évtizedekben – a mindenki által érezhetően egyre gyakoribb jogszabályváltozások következtében – egyre lényegesebbé váltak az időbeli hatállyal (visszaható hatályú alkalmazással) kapcsolatos kérdések. A tanulmány ezek közül annak elemzésére koncentrált, hogy a büntető törvény keretét kitöltő jogszabályok az elkövetést követő változásai megalapozzák-e (és ha igen, mikor) a későbbi büntetőjogi szabályozás visszaható hatályú alkalmazását. A szerző ennek kapcsán megvizsgálja, hogy a Legfelsőbb Bíróság ezzel kapcsolatos 1/1999. számú büntető jogegységi határozata miként viszonyul az abban értelmezett 1978. évi törvényi rendelkezéshez, illetve annak utódjához a Btk. 2. §-ához. Ennek eredményeként egyrészt megállapítja, hogy a jogegységi határozat iránymutatása – a büntető törvény egyértelmű („új” büntető törvényt megkövetelő) szövegéhez képest – nem tekinthető jogértelmezés eredményének. Másrészt pedig azt is, hogy a büntetőjogi védelem megszüntetésének a jogegységi határozatban is szereplő fogalma a keretkitöltő normák változása kapcsán – annak inherens bizonytalansága miatt – számos igen nehezen feloldható értelmezési problémát vet fel. A jogegységi határozattal kapcsolatos formai és tartalmi aggályokra tekintettel a szerző a Btk. 2. § módosítására irányuló (szövegszerű) javaslatot is közread, amely szerint a büntető kódex kifejezetten – és a jogegységi határozathoz képest tágabban – szabályozná azt, hogy a keretkitöltő normák változása mikor alapozza meg a büntető törvény visszaható hatályú alkalmazását.

A jogszabályváltozások az utóbbi évtizedekben mindenki által érezhetően megszorodtak, mégpedig nemcsak a büntetőjogon kívül, de azon belül is.¹ Ennek következtében egyre gyakrabban fordul elő az is, hogy a cselekmény elkövetése és elbí-

* PhD, tudományos főmunkatárs, HUN-REN TK JTI, 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., habilitált egyetemi docens, NKE RTK, 1083 Budapest, Üllői út 82. E-mail: hollan.miklos@tk.hu.

¹ A 2012. évi Btk. módosításairól ld. pl. BARTÓ Róbert – SZOMORA Zsolt: „A XXI. század kriminalizációs hatásainak normatív értékelése a hazai Btk. különös részi rendszerében” *Jog – Állam – Politika* 2023/2. 3–15., <https://doi.org/10.58528/JAP.2023.15-2.3>.

rálása idején hatályos büntetőjogi és azon kívüli jogszabályok – formailag és/vagy tartalmilag – eltérnek egymástól. Erre figyelemmel pedig egyre jobban láthatóvá váltak (jogalkalmazási problémaként is megjelennek) a büntető törvény időbeli hatályával kapcsolatos (a büntető kódexek megjelenésével egyébként egyidős) jogkérdések.²

Tanulmányomban ennek kapcsán azon – talán leginkább vitatott – problematikát elemzem, hogy a büntető törvény kereteit kitöltő jogszabályok elkövetést követő³ változása megalapozza-e (és ha igen, mikor) a későbbi büntetőjogi szabályozás visszaható hatályú alkalmazását.⁴ Elemzésem centrumában a Legfelsőbb Bíróság 1/1999. számú büntető jogegységi határozata (továbbiakban: 1/1999. BJE) áll, amely a bíróságokat kötelező iránymutatásként kb. negyedszázada befolyásolja a kérdéskör jogalkalmazói megítélését. A hazai szakirodalom pedig alapvetően elfogadja és átveszi a 1/1999. BJE jogtételét,⁵ annak tartalmával és alkalmazásával szemben csak elvétve fogalmazódnak meg kritikai megjegyzések.⁶

A következőkben elsősorban arra koncentrálok, hogy miként viszonyul az 1/1999. BJE az az abban értelmezett törvényi rendelkezéshez, az 1978. évi IV. törvény (1978. évi Btk.) 2. §-ához, illetve annak utódjához, a Btk. 2. §-ához. Így nem térek ki az iránymutatás joggyakorlati értelmezésére,⁷ a kerettényállások és alkotmányosságára,⁸ külföldi szabályozásokra,⁹ ahogy arra sem, hogy miként kell megítélni az előre meghatározott időszakra hatályos keretkitöltő normákkal kapcsolatos kérdéseket. Ezen további témák feldolgozása ugyanis önálló tanulmányokat igényel.

² Vö. ANTAL Zsófia: „Az új Btk. időbeli hatálya az egyes általános részi rendelkezések tükrében” *Debreceni Jogi Műhely* 2017/1–2., <https://doi.org/10.24169/djm/2017/1-2/6>; CSOMÓS Tamás: „Az új Btk. időbeli hatályra vonatkozó rendelkezései a gyakorló jogász szemével” *Magyar Jog* 2014/1. 32–38.; BUSCH Béla: „Az új Btk. Általános részének alapfogalmi (hatály, a bűncselekmény, a tettesek és részesek, a társadalomra veszélyesség)” *Jogtudományi Közöny* 2014/11. 495–503.; HÁGER Tamás: „A büntetőtörvény időbeli hatályára vonatkozó rendelkezések mint alapvető alkotmányos, garanciális szabályok” *Büntetőjogi Szemle* 2015/3. 68–75.

³ A keretkitöltő normák elkövetést megelőző változására ld. HOLLÁN Miklós: „A kerettényállások és a szaktörvények változása: a reziliencia veszélyei és korlátai” in GÁRDOS-OROSZ Fruzsina (szerk.): *A magyar jogrendszer rezilienciája 2010–2020* (Budapest: ORAC Kiadó Kft. 2022) 474–513.

⁴ A kérdés egyes aspektusaira ld. TÓTH Mihály: „Adalékok a büntető törvény időbeli hatályának kérdéséhez” in KORINEK László (szerk.): *Tanulmányok Földvári József tiszteletére* (Pécs: Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar 1996) 156–170.; HOLLÁN Miklós: „Kerettényállások és időbeli hatály” *Iustum Aequum Salutare* 2018/3. 9–51.; STÁL József: „Az időbeli hatály és a kerettényállások problematikája a magyar és a német büntető jogalkalmazásban” *JURA* 2019/1. 470–486.

⁵ NAGY Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része* (Budapest: HVG 2008) 81.; BELOVICS Ervin: „1–2. §” in BELOVICS Ervin – POLT Péter (szerk.): *A Büntető Törvénykönyv kommentárja ügyészeknek* (Budapest: ORAC 2023) (az 1–2. § magyarázata); FÖLDVÁRI József – GÁL István László: *Magyar büntetőjog. Általános rész* (Budapest: Osiris 2024) 68–69.

⁶ GELLÉR Balázs: „A büntetőtörvény hatálya” in BUSCH Béla (szerk.): *Büntetőjog I.* A 2012. évi C. törvény alapján (Budapest: HVG-Orac 2012) 152., illetve GELLÉR Balázs – AMBRUS István: *A magyar büntetőjog általános tanai* (Budapest: ELTE 2017) 156.

⁷ Vö. pl. GELLÉR (6. lj.), illetve HOLLÁN (4. lj.).

⁸ NAGY Ferenc: „Kerettényállás, mulasztás és a büntetőjogi legalitás kapcsolatáról” *Magyar Jog* 2015/12. 616–619.

⁹ A hazai szakirodalomból pl. STÁL József: „Az időbeli hatály és a kerettényállások problematikája a magyar és a német büntető jogalkalmazásban” *JURA* 2019/1. 470–486.; STÁL József: „A német büntető törvénykönyv időbeli hatálya a joggyakorlatban” *Pro Futuro* 2018/3. 149–172., <https://doi.org/10.26521/Profuturo/2018/3/2908>.

1. ELŐZMÉNYEK: AZ 1978. ÉVI BTK. 2. §-ÁNAK SZÖVEGE, INDOKOLÁSA ÉS JOGGYAKORLATA

1.1. A KÓDEX SZÖVEGE

Az 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről szerint „a bűncselekményt az elkövetése idején hatályban levő törvény szerint kell elbírálni. Ha a cselekmény elbíráláskor hatályban levő új büntető törvény szerint a cselekmény már nem bűncselekmény, vagy enyhébben bírálendő el, akkor az új törvényt kell alkalmazni; egyébként az új büntető törvénynek nincs visszaható ereje”.¹⁰

1.1.1. A TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁS STRUKTÚRÁJA

A fenti rendelkezés második mondata – bár arra a kódex szövege nem utal, de annak indokolása elismeri – kivételes rendelkezés, amely feltételezi a cselekmény elkövetés kori bűncselekményi minőségét. Erre utal egyébként az abban szereplő „már nem” bűncselekmény kitétel is.

A kódex kimondta, hogy egyébként, azaz elkövetőre nézve kedvezőtlen irányba az új büntető törvénynek nincs visszaható ereje. Annak azonban ez nem volt akadálya, hogy más törvény írja elő egy az elkövetőre nézve kedvezőtlenebb büntető törvény visszaható hatályú alkalmazását. Ez akkor változott meg, amikor az 1989. évi XXXI. törvény 34. §-a módosította az Alkotmányt (az 1949. évi XX. törvényt) és – az „alapvető jogok és kötelességek” között – alkotmányos garanciaként is megjelenítette a *nullum crimen sine lege* elvét. A hivatkozott (1989. október 23. napjától hatályos) rendelkezés alapján „senkit nem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog szerint nem volt bűncselekmény”.¹¹

1.1.2. A VISSZAHATÓ HATÁLYÚ ALKALMAZÁS FELTÉTELEI

Az 1978. évi Btk. a visszaható hatályú alkalmazásának két feltételét nevesítette a) az elbíráláskor hatályban lévő új büntető törvényt és annak alapján b) a cselekmény bűncselekményi minőségének hiányát (vagy enyhébb elbírálását). A két feltétel konjunktív, bármelyik hiánya az elkövetéskor hatályos büntető törvény főszabályának alkalmazásához vezetett.

A két feltétel vizsgálatát a megfelelő sorrendben kellett végrehajtani. Elsőként értelemszerűen azt kellett vizsgálni, hogy van-e az elbíráláskor hatályos új büntető törvény (formai feltétel). Másodszor pedig azt, hogy annak alapján a cselekmény bűncselekmény-e (enyhébben bírálendő-e el) (tartalmi feltétel). Logikailag sem jöhetett egyébként létre olyan esetvariáció, amikor a büntető törvény nem lenne új (azaz nem változott), de a cselekmény az elbíráláskor hatályos büntető törvény alapján nem volt bűncselekmény.

¹⁰ 1978. évi Btk. 2. § második mondat.

¹¹ Alkotmány 57. § (4) bek. Hatályos 2008. december 31. napjáig. Az alkotmányos vonatkozások elemzése azonban – ahogy utaltunk rá – nem tartozik tanulmányunk hatókörébe.

A büntető törvény újdonsága ebben a kontextusban a büntető törvény (bármely elemének) változását – elsősorban annak módosítását – jelentette. Az új büntető törvény fogalmába álláspontom szerint (logikai értelmezés alapján!) azon büntető törvény is beletartozott, amelynek összességében vett módosulása egy korábbi büntető törvény (vagy törvényi rendelkezés) hatályvesztésének eredménye. Az 1978. évi Btk. alapján ugyanis – szemben elődeivel (így pl. az 1961. évi Btk.-val) – az új büntető törvénynek a visszaható alkalmazáshoz nem kell hatályba lépnie, hanem csak az volt szükséges, hogy hatályos legyen.

A büntető törvény „újdonsága” ebben a kódexben is a rendelkezés önálló eleme, az nem lehetett azonos a bűncselekményi minőség hiányával (vagy az enyhébb elbírálás lehetőségével). Ezt erősíti meg a nyelvtani és logikai értelmezés határvidékén egy hipotetikus szabályozással való összevetés is. Ha ugyanis a rendelkezés csak azt tartalmazná, hogy „a cselekmény elbírálásakor hatályban levő büntető törvényt kell alkalmazni, ha aszerint a cselekmény már nem bűncselekmény, vagy enyhébben bírálandó el”, akkor a büntető törvény újdonságát nem kellene külön vizsgálni. Ezen hipotetikus rendelkezésre a továbbiakban H-Btk. 2. § (2) bekezdésként hivatkozom.

1.1.3. A KERETKITÖLTŐ SZABÁLYOZÁS VÁLTOZÁSÁNAK MEGÍTÉLÉSE

Az 1978. évi Btk. nem tartalmazott a keretkitöltő normák változása kapcsán kifejezett rendelkezést.

Az 1978. évi Btk. 2. § második mondatának a fentiek szerint szükséges (és elsődlegesen vizsgálandó) formai feltétele volt azonban az „új büntető törvény” megléte.

a) A keretkitöltő norma változása álláspontom szerint önmagában nem jelenthetett új büntető törvényt, hiszen nem járt az utóbbi módosulásával. Akkor viszont a keretkitöltő norma önmagában vett változása esetén nem is kellett vizsgálni a rendelkezés alkalmazásának másik (tartalmi) feltételét, nevezetesen azt, hogy a cselekmény az elbíráláskor hatályos büntető törvény szerint bűncselekményt képezett-e (vagy enyhébben volt elbírálandó).

Felmerülhet azonban az is, hogy a hivatkozást kitöltő szabály eltérő tartalma következtében minősül „újnak”, mivel tartalmilag eltér elődjétől, de formailag nem. Ez a megközelítés azonban számomra nem fogadható el, mivel összemosná az 1978. évi Btk. 2. § második mondatának formai és tartalmi feltételét.¹² Ilyen esetben ugyanis az eltérő tartalom (és abból eredő újdonság) elismerése nem jelent mást, mint az 1978. évi Btk. 2. § második mondat azon másik feltételének más szavakkal való megfogalmazását, hogy az elbíráláskor hatályos büntető törvény szerint a cselekmény már nem képez bűncselekményt.

b) Amennyiben viszont a büntető törvény (is) megváltozott (módosult), akkor annak hivatkozása alapján azt – legalábbis a magyar jogban kizárólagosan alkalmazott ún. dinamikus utalás esetén¹³ – már azon szakjogi szabályozással együtt kell alkalmazni, amely az elbíráláskor hatályos. Ebben az esetben viszont a keretkitöl-

¹² Vö. 1.1.2. cím.

¹³ HOLLÁN (3. lj.) 476.

tő norma változása (az új büntető törvény keretében) vezethetett annak megállapításához, hogy a cselekmény nem bűncselekmény, vagy enyhébben bírálendő el.

1.2. A KÓDEX INDOKOLÁSA

1.2.1. ÁLTALÁNOS TÉTELEK A BÜNTETŐ TÖRVÉNY VÁLTOZÁSA ESETÉN

Az 1978. évi Btk. indokolása szerint „a büntető törvény magatartási szabályokat tartalmaz; rendelkezéseit általában csak azokra a cselekményekre célszerű alkalmazni, amelyeket a hatályban léte idején követnek el. Ez felel meg a törvényesség követelményének”.¹⁴

A kivétel kapcsán kifejezetten utalt az indokolás arra, hogy azt, hogy „az új törvény enyhébb elbírálást tesz-e lehetővé, nemcsak az alkalmazandó büntetés neme és mértéke alapján, hanem a büntetőjogi felelősségre vonatkozó összes rendelkezés egybevetésével kell megállapítani”.¹⁵ Ebből látható volt, hogy az enyhébb elbírálás fordulata (annak esetleges nyelvtani értelmezésével szemben) nem kizárólag büntetéstani szabályokat, hanem egyben (a bűncselekmény fogalmán kívüli) felelősségtani rendelkezéseket is magában foglalhatott.

Ha „az új törvény szerint a cselekmény nem bűncselekmény, vagy enyhébben bírálendő el”, akkor „a büntető jogszabály ilyen változása [az indokolás szerint] azt jelenti, hogy az új törvény – a cselekmény társadalomra veszélyességét a korábbtól eltérően értékelve – a büntetőjogi védelmet megszünteti vagy csökkenti, ezt pedig méltányos az elkövető javára figyelembe venni”.¹⁶

Az indokolás ezen részéből összességében nyilvánvaló, hogy a jelző nélküli „új törvény” csak büntető jogszabály lehet. Ezen felül ez az, amely a „büntetőjogi védelmet” befolyásolja (megszünteti meg vagy csökkenti). Az indokolás ezen részében használt a „büntetőjogi védelmet megszünteti vagy csökkenti” kifejezésnek nem volt külön jelentése, az egyszerűen leképezte a törvény szövegében szereplő „már nem bűncselekmény, vagy enyhébben bírálendő el” esetvariációkat.

A büntető jogszabály változásának nem kellett (a büntetőjogi védelem megszüntetése esetén) a büntető tényállás mögött álló kötelezettséget vagy tilalmat érintenie ahhoz, hogy az visszaható hatályú alkalmazást alapozzon meg. Így a büntetőjogi védelmet megszüntető (minden további nélkül visszaható hatállyal alkalmazható) változás lett volna adott ügyben pl. a kábítószer csekély mennyiségére vonatkozó rendelkezések¹⁷ esetleges (az elkövetőre nézve kedvező) módosítása is, ha annak alapján a cselekmény nem képezett bűncselekményt (csak szabálysértést).

A büntetőjogi védelem megszüntetése ebben a kontextusban nem volt azonosítható a jogi tárgy büntetőjogi védelmének megszűnésével sem. A „halott magzatból származó ivarsejt” fordulat tényállásból való hipotetikus törlése esetén az új bünte-

¹⁴ Az 1978. évi Btk. 2. §-ához fűzött indokolás, 1. pont.

¹⁵ Az 1978. évi Btk. 2. §-ához fűzött indokolás, 2. pont.

¹⁶ Az 1978. évi Btk. 2. §-ához fűzött indokolás, 2. pont.

¹⁷ Vö. 1979. évi 5. tvr. (1979. évi Btké.) 23. §.

tő törvény visszaható hatállyal is alkalmazandó lett volna. Még akkor is, ha ezzel a jogi tárgy (az egészségügyi beavatkozások rendje) védelme nem szűnt meg, hanem annak védelmi köre (terjedelme) változott. Az egészségügyi beavatkozások rendjének védelme ugyanis például a halottból származó ivarsejt tekintetében fennmaradt volna.¹⁸

A büntetőjogi védelem megszüntetése nem volt azonosítható a cselekmény társadalomra veszélyességének megszűnésével, hanem magában foglalhatta a társadalomra veszélyesség csekélyé válását is. A büntető törvény módosítása ugyanis számos esetben (így különösen a vagyon elleni cselekmények értékhatárának megemlése¹⁹ esetén) csak a társadalomra veszélyesség mértékének változását (csekélyé válását) értékeli. Azon belül is a jogalkotó azon felismerését, hogy az adott cselekménytípus (50 000 forint alatti értékre elkövetett lopás) esetén a büntetőjogi védelem biztosítása nem szükséges. A társadalomra veszélyesség az indokolásban hivatkozott jogalkotói ártértékelése különböztette meg az 1978. évi Btk. 2. §-át a kódex azon eredetileg és 1999-ben is hatályos más rendelkezéseitől, amelyek önmagában a cselekmény társadalomra veszélyességének megszűnésére vagy csekélyé válására reagáltak.²⁰

1.2.2. A KERETKITÖLTŐ NORMÁK VÁLTOZÁSA

1.2.2.1. AZ INDOKOLÁS ÁLTALÁNOS TÉTELEINEK ALKALMAZÁSA

Az indokolásban általánosságban (a büntető törvény változása esetén) szereplő értékelési elv szerint az enyhébb elbírálás kérdését „a büntetőjogi felelősségre vonatkozó összes rendelkezés” egybevetésével kell megállapítani. A keretkitöltő normák tekinthetők (a büntető törvény utalása alapján) a büntetőjogi felelősségre vonatkozó rendelkezésnek, de büntető törvénynek nem. Így az indokolás fenti megállapítása a keretkitöltő normák változása esetén nem jöhetett számításba, mivel nem a büntető törvény újdonságához, hanem csak a visszaható hatályú alkalmazás másik feltételéhez, az enyhébb elbíráláshoz kapcsolódott.

A büntető jogszabályok változása kapcsán az indokolásban hivatkozott körülmények „az új törvény [...] a cselekmény társadalomra veszélyességét a korábbitól eltérően értékel[i]”, „ezt pedig méltányos az elkövető javára figyelembe venni” egyáltalán nem mindig, hanem legfeljebb kivételesen vonatkoztathatók a keretkitöltő normák változására. Arról nem is szólva, hogy a büntető törvény változatlan-sága esetén éppen annak cáfolatát látjuk, hogy az új törvény „a cselekmény társadalomra veszélyességét a korábbitól eltérően értékelte”, aminek hiányában viszont az indokolás fenti megállapítása szerint a méltányosság gondolata sem vetődik fel.

¹⁸ 1978. évi Btk. 173/B. §.

¹⁹ Vö. 1979. évi Btké. 28. §.

²⁰ 1978. évi Btk. 36. §. Hatályos 2006. június 30. napjáig.

*1.2.2.2. KIFEJEZETLEN A KERETKITÖLTŐ NORMÁKRA VONATKOZÓ
MEGÁLLAPÍTÁSOK*

A kódex indokolása szerint „a keretrendelkezéseket kitöltő jogszabályok nem büntető jogszabályok, ezért ezek változására a [1978. évi Btk.] 2. § általában nem vonatkozik. Kivételesen azonban ez a változás is figyelembe vehető, ha általa a büntetőjogi védelem megszűnik.”²¹

Az indoklás ezen része nem határozza meg azt, hogy a vonatkozó jogtétel az 1978. évi Btk. 2. § második mondatának mely eleméhez kapcsolódik és miképpen. Annak tartalmából azonban úgy tűnik, hogy a büntetőjogi védelem megszűnése az új büntető törvény (formális) feltételéhez kapcsolódik. Mivel azonban álláspontunk szerint a keretkitöltő normák semmilyen változása nem teremthet új büntető törvényt, a büntetőjogi védelem megszűnésére utalás – annak ellenére, hogy a miniszteri indoklásban szerepel – nem az 1978. évi Btk. 2. §-ában foglalt rendelkezés értelmezését, hanem analóg alkalmazását írja elő.

A büntetőjogi védelem megszűnése fogalommal a szövegezők feltehetően a büntetőjogi védelem megszüntetésének az indoklásban a büntető törvények változása kapcsán használt fogalomhoz²² kívántak kapcsolódni. A büntetőjogi védelem megszűnése (és megszüntetése) kifejezés azonban a keretkitöltő normák változása esetén eleve igencsak problematikus terminológia. A büntetőjogi védelmet a büntető törvény biztosítja, azt a szakjogi változás nem (még egy hivatkozáson keresztül sem!) tudja azt megszüntetni. Arra ugyanis csak egy másik (módosító vagy hatályon kívül helyező) büntető jogszabály képes. A szakjogi változás legfeljebb arra képes, hogy a büntető tényállásban hivatkozott fogalmak (pl. jövedéki adóbevétel) módosításával vagy kötelezettségek (tilalmak) megszüntetésével (korlátozásával) „inaktíválja” a büntetőjogi védelmet. A megszűnés (megszüntetés) és az inaktíválás azonban nem azonos fogalmak. A különbséget jól szemlélteti, hogy amennyiben a hatályon kívül helyezett szakjogi normák helyébe újak lépnek, akkor a büntetőjogi védelem egyszerűen csak „aktiválódik” (nem pedig újból létrejön).

A büntető norma változása esetén a büntetőjogi védelem megszüntetése azonos jelentésű azzal, hogy a cselekmény már nem bűncselekmény.²³ Ha viszont ezt a kifejezést keretkitöltő normák esetén ugyanebben az értelemben használjuk, akkor lényegében azt állapítjuk meg, hogy ezek változása ugyanazon esetekben alapoz meg visszaható hatályú változást, mint a büntető törvényé. Akkor viszont ellentétbe kerülünk az indoklás azon kifejezett megállapításával, hogy a keretkitöltő norma változásának figyelembevétele csak „kivételes” lehet (és a nem önmagában azon alapul, hogy a cselekmény nem bűncselekmény). A büntetőjogi védelem megszűnését tehát keretkitöltő norma változása esetén másként kell értelmezni, mint büntető jogszabályok esetén a megszüntetést, amire tekintettel viszont a hasonló terminológia alkalmazása az indoklásban igen kevésbé szerencsés választás.

²¹ Az 1978. évi Btk. 2. §-ához fűzött indoklás, 2. pont.

²² Vö. 1.2.1. cím.

²³ Vö. 1.2.1. cím.

A büntetőjogi védelem megszűnése kifejezés kerettényállás-specifikus tartalmára az indokolásban nem találunk támpontot. Az 1978. évi kódex indokolása nem vette át elődjének (az 1961. évi kódexnek) ebben a vonatkozásban bővebb (a büntetőjogi védelem megszűnésének fogalmát részletesebben bemutató, azt a jogi tárgy védelméhez kötő) fejtegetéseit.

Az indokolás egyáltalán nem vetett számot azzal sem, hogy a szakjogi változásnak miért csak a büntetőjogi védelem megszűnése esetén lehet jelentősége, a büntetőjogi védelem szintjének (azaz pl. a büntetési tétel) csökkenése esetén miért nem. Szakjogi norma ugyanis nemcsak alap, hanem minősített eseti tényállási elem kerekeit is kitöltheti.

1.3. A KÓDEX GYAKORLATA

Az 1978. évi Btk. alkalmazása idején gyökeresen ellentétes elvi alapon álló (a *Bírósági Határozatok* című folyóirat hasábjain közzé is tett) határozatok születtek abban a kérdésben, hogy a keretkitöltő normák változása miképpen hat ki a büntető törvény időbeli hatályára vonatkozó szabályozás alkalmazására.

1.3.1. AZ AZONOSÍTÁSI ELMÉLET

Az egyik elvi álláspont szerint a büntetőjogon kívüli jogszabályok „keretkitöltő rendelkezései [...] a keretrendelkezéssel meghatározott törvényi tényállás egyes elemeit konkretizálják, s ezért e vonatkozásban – a [z 1978. évi] Btk. 2. §-ának alkalmazása szempontjából – büntető jogszabálynak tekintendők”.²⁴

Az elvi álláspont megfogalmazásának alapjául szolgáló történeti tényállás szerint a terheltek utazásuk során turista ellátmányként felvett devizát áruvásárlásra használták fel (videókészüléket vásároltak), amivel megszegették az 1974. évi 1. törvényerejű rendelet 10. §-ában, illetve az annak végrehajtására kiadott 1/1974. (I. 17.) PM rendeletben szereplő tiltást kimondó devizajogi rendelkezést,²⁵ melyet azonban az elbírálás idejére hatályon kívül helyeztek (Deviza-ESET A. verzió).²⁶

Az eljáró bíróság érvelése önmagában sem volt igazán meggyőző. Ha ugyanis valamely jogszabály (végrehajtási rendelet) másikat konkretizál, akkor nem veszi fel annak (pl. a törvénynek) a jogforrási helyét (de még annak jellegét sem). Így a szakmai norma sem válik attól büntető jogszabállyá, hogy annak a kereteit tölti ki. Még akkor sem, ha kerettényállás esetén a büntetőjogon kívüli szabályhoz fűződő kapcsolat szorosabb, mint más esetekben. A hivatkozott döntés tehát megfogalma-

²⁴ Legfelsőbb Bíróság B.törv.III.285/1988., BH 1988. 382.

²⁵ Ennek alapján „az egyéni turistautazáshoz a Tvr. 10. §-a alapján tartózkodási költségek, illetőleg – gépkocsival történő utazás esetén – üzemanyagköltség alfejezetén rendelkezésre bocsátott külföldi fizetőeszköz – a kiutalási célnak megfelelően – az utazással kapcsolatban felmerülő tartózkodási költségek (szállás-, ellátási és egyéb költségek, kisebb vásárlások) fedezésére, illetőleg üzemanyag-vásárlás céljára használható fel”. A 17/1984. (IV. 6.) PM sz. rendelet 10. §-ával módosított 1/1974. (I. 17.) PM rendelet 16. § (2) bekezdése (hk.).

²⁶ 83/1987. (XII. 27.) PM rendelet (hk.).

zásból is láthatóan („tekintendő”) nem tesz mást, mint az egyértelmű analógiával terjeszti ki az 1978. évi Btk. 2. § második mondatának hatályát (annak értelmezési keretein túlra).

Az eljáró bíróság érvelése jól láthatóan az azonosítási elméleten alapul. Ez azonban a fentiekben kifejtettek²⁷ szerint nem az 1978. évi Btk. 2. § szövegének helyes értelmezése. Az azonosítási elméleten alapuló döntés ebből eredően (értelemszerűen) az 1978. évi Btk. indoklásával sem volt összhangban, így nem vizsgálták meg annak alapján azt sem, hogy a büntetőjogi védelem megszűnt-e. Így az eljáró bíróság nem térhetett ki arra sem, hogy ez a feltétel mást követel-e meg, illetve több-e annál, mint annak megállapítása, hogy a cselekmény nem bűncselekmény.²⁸

A döntésben megjelent azon általam is fontosnak tartott összefüggés is, hogy a keretkitöltő jogszabályok „meghatározott törvényi tényállás”-hoz kapcsolódnak, akkor viszont feltehetően azok változásának bármiféle kihatása is ilyen körben vizsgálható.

1.3.2. A MEGKÜLÖNBÖZTETÉSI ELMÉLET

Egy másik döntés szerint „azokban az esetekben, amikor a büntető törvény keretrendelkezésként írja körül a bűncselekményt, az ennek kereteit kitöltő ún. igazgatási jogszabályok alkalmazása szempontjából mindenkor a cselekmény elkövetése idején hatályos jogszabályok rendelkezései az irányadók, és nincs jelentősége annak, hogy a cselekmény elkövetése és az ügy elbírálása közötti időben újabb – akár a terhelt javára szóló jogkövetkezményekkel járó – jogszabály lép életbe [...]. Ennek az a jogszabályi alapja, hogy a büntetőjogi keretrendelkezést kitöltő igazgatási jogszabály tekintetében a visszamenő hatály kérdése fel sem merülhet, a[z 1978. évi] Btk. 2. §-a pedig kizárólag a büntető törvény tekintetében teszi lehetővé [...] visszamenőleges hatállyal az elbírálás idején hatályban levő büntető törvény alkalmazását, feltéve, ha az az elkövetőre nézve felmentést, az eljárás megszüntetését vagy a magatartásának enyhébb elbírálását eredményezheti”.²⁹

Ezen álláspont alapjául az a felfogás (az ún. megkülönböztetési elmélet) szolgált, amely határozottan elkülönítette a büntetőjogi keretrendelkezést és az azt kitöltő igazgatási jogszabályt. Ez az álláspont alapjaiban összhangban volt a törvény szövegével.

Annak megfogalmazása („fel sem merülhet”) csak annyi korrekciót igényelhet, hogy a keretrendelkezést kitöltő igazgatási jogszabálynak is lehet önmagában és a büntető tényállás változására tekintettel is visszaható hatálya. Az 1978. évi Btk. 2. §-a azonban természeténél fogva nyilvánvalóan csak a büntető törvény visszaható hatályú alkalmazásáról rendelkezhetett. A jogkérdés pedig az volt, hogy a büntető törvény visszaható hatályú alkalmazásának a büntető törvény kereteit kitöltő jogszabályi változás is alapul szolgálhatott-e. Ennek mikénti (esetünkben tagadó)

²⁷ Vö. 1.1.3. cím.

²⁸ Vö. 1.2.2.2. cím.

²⁹ Legfelsőbb Bíróság B.törv.III.1120/1991. – BH 1992. 445., hasonlóan Bács-Kiskun Megyei Bíróság 1.Bf.843/1992. – BH 1993. 603.

megválaszolása viszont nem az 1978. évi Btk. rendelkezésének lényegéből, hanem csak konkrét megfogalmazásából („új büntető törvény”) következett. Ezt mutatja annak összevetése az időbeli hatály fentiekben felvetett hipotetikus szabályozásával [H-Btk. 2. § (2) bek.]. Az utóbbi ugyanis csak elkövetéskor hatályos (de nem új) büntető törvényt követel meg. Akkor annak alapján viszont a büntető törvény visszaható hatályú alkalmazásnak a büntető törvény kereteit kitöltő jogszabályi változás is minden további nélkül alapul szolgálhatna.

A megkülönböztetési elmélet viszont nem volt összhangban az 1978. évi Btk. indokolásával. Az utóbbi alapján ugyanis bizonyos esetekben megalapozhatja a büntető törvény visszaható hatályú alkalmazását önmagában olyan jogszabály változása is, amely nem minősül büntető törvénynek. Az utóbbi döntés tehát az 1978. évi Btk. „értelmezéseként” csak akkor fogadható el, ha annak során nem (vagy elsődlegesen nem) a kódex indoklására vagyunk figyelemmel. Ennek alapja különösen az a megfontolás lehet, hogy az 1978. évi Btk. indoklásának a kerettényállásokra vonatkozó megállapítása lényegét tekintve (a törvény szövegéhez képest) nem értelmezés, hanem analógia.³⁰

2. A JOGEGYSÉGI HATÁROZAT ÉS ELEMZÉSE

A joggyakorlat eltérő döntéseinek nyomán született az 1/1999. BJE. Ennek rendelkező része szerint amennyiben a büntető törvény „keretét kitöltő jogszabályi rendelkezésekben a bűncselekmény elkövetése után olyan mérvű változás következik be, amely a kötelezettség megszüntetésével vagy a tilalom feloldásával az addigi büntetőjogi védelmet megszünteti, e változás [...] a[z 1978. évi] Btk. 2. §-ának második mondatára figyelemmel az elbíráláskor hatályban lévő büntetőjogi szabályozás visszaható hatályú alkalmazását alapozza meg”.³¹

Az indoklása szerint pedig a keretkitöltő „jogszabályok[...] rendelkezései [...] a keretrendelkezésként meghatározott törvényi tényállás egyes elemeit konkretizálják. Gyakorlatilag tehát az elkövetéskori és elbíráláskori jogi szabályozás a keretkitöltő rendelkezéssel együtt, teljes egészében vetendő össze. Amennyiben pedig ezen összevetés eredményeként az állapítható meg, hogy a keretkitöltő rendelkezésekben olyan mértékű változás következett be, amely a kötelezettség megszüntetésével vagy a tilalom feloldásával az eddigi büntetőjogi védelmet megszüntette, ez már [...] a Btk. 2. §-ának alkalmazása szempontjából a büntető törvény megváltozásának tekintendő. Ezért az ilyen tartalmú rendelkezésnek visszaható ereje van”.³²

A jogegységi határozat indoklása különös hangsúlyt fektetett az egyes korábbi büntető jogszabályok indoklására, a kérdéssel kapcsolatos jogirodalmi álláspontokra. A jogegységi határozat indoklása lényegében irányadónak tekintette az 1961. évi Btk. indoklásának azon részét, amely szerint „ha a büntető jogszabály által

³⁰ Vö. 1.2.2.2. cím.

³¹ 1/1999 BJE, Rendelkező rész.

³² 1/1999 BJE, Indokolás.

védett tárgy jogi minőségében következik be változás, ezzel a büntető rendelkezés nem tekinthető megváltozottnak, tehát azt a rendelkezést kell alkalmazni, amely az elkövetés idején hatályban volt. Ha ellenben az addig védett tárgy többé nem részesül jogi védelemben, ezzel a büntető rendelkezés is megváltozottnak tekintendő”.³³

2.1. A KERETTÉNYÁLLÁSRA KORLÁTOZÁS

2.1.1. FÓKUSZBAN A KERETTÉNYÁLLÁS

A jogegységi határozat alkalmazási köre az ún. keretdiszpozíciókra, azaz az általam elfogadott terminológia szerinti kerettényállásokra korlátozódik. Ezek vonatkozásában határoz meg az időbeli hatály kapcsán olyan speciális tételeket, amelyek más tényállástípusok tekintetében nem érvényesülnek.

A jogegységi határozat nem foglalkozik azzal, hogy a kerettényállásnak nem minősülő normák esetén a szakjogági normák változásának lehet-e (és ha igen milyen) büntetőjogi kihatása. Azzal sem, hogy a kerettényállásokra vonatkozó jogtételek ezekre esetleg megfelelően alkalmazhatók-e.

Amennyiben az adott tényállásnak kerettényállási és nem kerettényállási változata is van (pl. a hivatali visszaélésnek³⁴), akkor a jogegységi határozat (legalábbis közvetlenül) csak az elsőre vonatkozik, míg a másodikra nem.

2.1.2. A KERETTÉNYÁLLÁS FOGALMA ÉS FAJAI

A jogegységi határozat szerint azok a büntető rendelkezések kerettényállások, amelyek kereteit „más jogágakba tartozó jogszabályok rendelkezései töltenek ki tartalommal”, illetve ezek a „törvényi tényállás egyes elemeit konkretizálják”.³⁵

A kerettényállásnak azonban többféle fogalma ismeretes a magyar jogtudományban és joggyakorlatban, mégpedig rendkívül változatos hatókörrel és tartalommal.³⁶ Éppen erre tekintettel sajnálatos, hogy az 1/1999. BJE a fentieknél részletesebben nem definiálja, hogy mely tényállások tartoznak a kerettényállások közé, és melyek nem. Erre figyelemmel az sem igazán látható be a jogegységi határozat alapján, hogy a kerettényállások mely specifikus vonásai és miért indokolják a különleges elbánást a szakjogi változások kihatása tekintetében. Ebben a vonatkozásban arra lehetett volna utalni, hogy a kerettényállások a más jogszabályra való hivatkozások

³³ Az 1961. évi V. törvény 3. §-ához fűzött indokolás.

³⁴ HOLLÁN Miklós: „A Kúria ítélete a hivatali visszaéléssel kapcsolatos igazgatási jogszabályok változásáról” *Jogesetek Magyarázata* 2023/3. 19–27.

³⁵ 1/1999 BJE Indokolás.

³⁶ Ezek áttekintésére HOLLÁN Miklós: „A kerettényállás fogalmáról” in HOLLÁN Miklós – MEZEI Kitti (szerk.): *A büntetőjog hazai rendszere megújításának koncepcionális céljai és hatásai* (Budapest: Jogtudományi Intézet 2020) 147–167., illetve HOLLÁN Miklós: „A kerettényállás fogalmáról” in HOLLÁN Miklós – MEZEI Kitti (szerk.): *A büntetőjog hazai rendszere megújításának koncepcionális céljai és hatásai* (Budapest: Jogtudományi Intézet 2020) 147–167.

(az utalás) miatt állnak más büntető rendelkezéseknél szorosabb kapcsolatban a szakjogi rendelkezésekkel, így azok változása ezért lehet más tényállástípusokhoz képest eltérő kihatással azok alkalmazására.

A jogegységi határozat tartalma („kötelezettség megszüntetésével vagy a tilalom feloldásával” jár) igen erősen kapcsolódik a kerettényállás azon szűkebb fogalmához (tágabb fogalma szerinti fajtájához), amely szerint „a törvényi tényállás [akkor] kerettényállás”, ha „a rendelkezés tartalmát más jogterülethez tartozó jogszabály tölti ki tartalommal, ami egyben azt is jelenti, hogy a büntetőjog a más jogszabály védelmét biztosítja”.³⁷ Ebből azonban nem adódik az a következtetés, hogy a jogegységi határozat eleve csak olyan kerettényállások esetén alkalmazható, amelyek a büntetendő cselekményt más jogszabályban meghatározott magatartási normára utalással határozzák meg. Akkor is a kötelezettség megszüntetésével (a tilalom feloldásával) – és akár a kapcsolódó büntetőjogi védelem megszüntetésével is – járhat a szakjogi változás, ha annak következtében egy (a büntető tényállás elkövetési tárgyaként) szabályozott fogalom (pl. közokirat vagy fogalmának egy része) tűnik el a jogrendszerből. A kötelezettség megszüntetésével vagy a tilalom feloldásával járó szakjogi változás tehát nem korlátozza az 1/1999. BJE alkalmazását olyan kerettényállásokra, amelyek a büntető norma a magatartási normáját meríti más jogág rendelkezéseiből.

2.1.3. A TÉNYÁLLÁS „KERETÉT KITÖLTŐ JOGSZABÁLYI RENDELKEZÉSEKBE”

A jogegységi határozat szerint a büntető törvény visszaható hatályú alkalmazására kerettényállás esetén is csak akkor van lehetőség, ha az annak „keretét kitöltő jogszabályi rendelkezésekben” történik változás. Az elbíráláskor hatályos büntető törvény tehát csak akkor alkalmazható, ha az adott szakjogi változás az ügyben megvalósuló büntető tényállás tekintetében keretkitöltő normát képez.

2.2. A BÜNTETŐJOGI VÉDELMEZT MEGSZÜNTETŐ SZAKJOGI VÁLTOZÁS

Az 1/1999. BJE rendelkező része szerint az elbíráláskori büntető törvény visszaható hatályú alkalmazáshoz az is szükséges, hogy a más jogágba tartozó „jogszabályi rendelkezésekben a bűncselekmény elkövetése után olyan mérvű változás következik be, amely a kötelezettség megszüntetésével vagy a tilalom feloldásával az addigi büntetőjogi védelmet megszünteti”.

A jogegységi határozat alapfogalma tehát a büntetőjogi védelem megszüntetése, ennek a szakjogi norma olyan változásából kell erednie, amelynek minőségi jellemzője a kötelezettség megszüntetése, mennyiségi pedig a szakjogi változás „mérve” (mértéke).

³⁷ Kúria Bfv. III. 707/2012.

2.2.1. A MINISZTERI INDOKOLÁS PROBLÉMÁINAK ÁTVÉTELE

A jogegységi határozat a büntetőjogi védelem megszüntetése kifejezést használja. Ez a kifejezés szerepel a Btk. indokolásában, de nem a keretkitöltő normák, hanem csak a büntető törvények változása kapcsán. A keretkitöltő normák kapcsán az 1978. évi Btk. indokolása – amint arra utaltunk – „a büntetőjogi védelem megszűnik” kifejezést használta.³⁸

A 1/1999. BJE ezzel nemcsak átvette, hanem fokozta azokat a már jelzett problémákat, amelyekre ezen fogalmak kerettényállásokra való alkalmazhatósága kapcsán utaltunk. A szakjogi változás ugyanis nem alkalmas a büntetőjogi védelem „megszüntetésére” (ahogy annak megszűnését sem képes előidézni). Ilyen hatással is csak büntető törvény járhat. Így akár az összes adókötelezettség hipotetikus megszűnése sem vezethet az adócsalás büntető tényállása által biztosított büntetőjogi védelem megszüntetéséhez (megszűnéséhez sem), hanem csak annak inaktíválódásához. Ez szépen látszik abból is, hogy az adókötelezettségek újbóli bevezetése esetén a büntetőjogi védelmet nem kell újra megalkotni (ami annak megszüntetését követően értelemszerű lenne), hanem az egyszerűen csak aktiválódik.³⁹

2.2.2. A MEGSZŰNÉS ELLENPONTJA: A TERJEDELEM MÓDOSULÁSA

Az 1/1999 BJE indokolása szerint, „ha a keretrendelkezéseket kitöltő jogszabályok tartalma úgy változik, hogy ezzel a büntetőjogi védelem terjedelme módosul, de nem szűnik meg, a[z 1978. évi Btk.] 2. § rendelkezései általában nem vonatkoznak rájuk, és a tartalmi változás rendszerint nem érinti a büntetőjogi felelősséget”.

A jogegységi határozat indokolásának ezen megfogalmazása a büntetőjogi védelem megszűnése kifejezés ellenpontjaként fogalmazza meg azon esetet, amikor a büntetőjogi védelem terjedelme módosul. Erre figyelemmel viszont a büntetőjogi védelem megszüntetése kifejezés az 1/1999. BJE kontextusában sem lehet azonos pusztán azzal, hogy a cselekmény nem bűncselekmény. Ezen utóbbi esetkör ugyanis éppúgy előfordulhat akkor is, amikor a büntetőjogi védelem terjedelme csak módosul.

Az indokolás („ellenpontozó”) része ráadásul nem kategorikus, hanem „jellemző” jogkövetkezményt társít a büntetőjogi védelem terjedelmének módosulásához. Nem ad viszont támpontot abban a vonatkozásban, hogy a „általában” vett, illetve „rendszerinti” esetek alól mely kivételeket kell számításba venni. Azaz mikor áll fenn olyan eset, amikor a szakjogi szabályozás változása következtében csak a büntetőjogi védelem terjedelme módosul, de az mégis (kivételesen) megalapozza az 1978. évi Btk. 2. § második mondatának alkalmazását, illetve ezáltal érinti a büntetőjogi felelősséget.

³⁸ Vö. 1.2.2.2. cím.

³⁹ Vö. az indokolás kapcsán 1.2.2.2. cím.

2.2.3. A BÜNTETŐJOGI VÉDELEM MEGSZÜNTETÉSÉNEK VIZSGÁLATI MÓDSZERE

Az 1/1999. BJE indokolása szerint a büntetőjogi védelem megszüntetését azt követően állapíthatjuk meg, hogy „az elkövetéskori és elbíráláskori jogi szabályozás[t] a keretkitöltő rendelkezéssel együtt, teljes egészében” vetjük össze.

Ebből „a keretkitöltő rendelkezéssel együtt” vetendő össze kitétel, egyszerűen a büntető tényállásokra vonatkozó általános elvek alkalmazásából ered. Ezt kellene tenni ugyanis jogegységi határozat hiányában is. Ha ugyanis a szakjogi rendelkezés keretkitöltő norma, akkor azt is figyelembe kell venni a büntető rendelkezések alkalmazásánál, így a 1978. évi Btk. 2. § második mondata szerinti összevetésénél is.

A „teljes egészében” összevetés viszont egyértelműen a büntetőjogi (és keretkitöltő) szabályozások hatókörének absztrakt összevetését is jelenti. Ez eltér az 1978. évi Btk. 2. § második mondatának azon általános logikájától, amely büntető törvény változása esetén a cselekményre konkretizált értékelés elvén alapul (vagy legalábbis kellene alapulnia).⁴⁰

Erre is figyelemmel viszont a büntetőjogi védelem megszűnése (ahogy a miniszteri indokolásban,⁴¹ úgy) a jogegységi határozat kontextusában is külön a kerettényállásokra konkretizált definíciót igényel (vagy igényelt volna). Ezt azonban sajnálatos módon a jogegységi tanács nem alkotta meg. Feltehetően arra figyelemmel, hogy a joggyakorlat számára elegendőnek tartotta a kötelezettség megszűnésére és a szakjogi változás mértékére utalást.

2.2.4. A KÖTELEZETTSÉG MEGSZÜNTETÉSE (A TILALOM FELOLDÁSA)

Az 1/1999. BJE alapján a büntetőjogi védelem megszűnése nem következhet be akármilyen szakjogi változás következtében, hanem csak akkor, ha az „a kötelezettség megszüntetésével vagy a tilalom feloldásával” jár.

Ezen megállapítás nem volt benne az 1978. évi Btk. – a jogegységi tanács szerint is irányadó – indokolásában, hanem ahhoz képest innováció, annak eredeteként csak a jogegységi határozat meghozatalára irányuló indítvány megfogalmazása jelölhető meg.

2.2.5. A SZAKJOGI VÁLTOZÁS MÉRTÉKE ÉS VISZONYÍTÁSI PONTJA

A jogegységi határozatban a büntetőjogi védelem megszüntetése nemcsak a szakjogi változás minőségéhez, hanem annak mértékéhez kötötten vizsgálandó fogalomként is megjelenik („olyan mérvű változás”). Ez összhangban van azzal az általános elvvel is, hogy a büntetőjogi védelem megszüntetése nem lehet azonos annak vizsgálatával, hogy a cselekmény (*in concreto*) nem képez bűncselekményt.⁴² Ahogy azzal is, hogy a büntetőjogi védelem megszüntetését keretkitöltő normák változá-

⁴⁰ Vö. 1.1.2. cím.

⁴¹ Vö. 1.2.2.2. cím.

⁴² Vö. 2.2.2. cím.

sa esetén nemcsak az adott cselekmény vonatkozásában, hanem a szabályozások összevetésével kell vizsgálni.⁴³

Ebben a vonatkozásban azonban a jogegységi határozat indokolása mélyebben nem igazán igazítja el a szemlélőt. Egyetlen támpont, hogy a jogegységi határozat indokolása kifejezetten irányadónak tekintette az 1961. évi Btk. indokolásának azon részét, amely szerint „ha a büntető jogszabály által védett tárgy jogi minőségében következik be változás, ezzel a büntető rendelkezés nem tekinthető megváltozott-nak, tehát azt a rendelkezést kell alkalmazni, amely az elkövetés idején hatályban volt. Ha ellenben az addig védett tárgy többé nem részesül jogi védelemben, ezzel a büntető rendelkezés is megváltozott-nak tekintendő”.⁴⁴

A büntetőjog védelem megszüntetése vizsgálatának könnyen adódó viszonyítási pontja valóban az adott törvényi tényállás jogi tárgya, illetve az azt védelmező más jogági szakjogi kötelezettségek és tilalmak. Ebben az esetben a büntetőjogi védelmet (adott tényállás kontextusában) megszüntető (valójában inaktíváló) változás az, amelynek következtében a büntető tényállás kereteit kitöltő szabályanyag a jogi tárgy vonatkozásában teljes egészében eltűnik. Amennyiben tehát egy a másik jogágban már nem kívánnak védelemben részesíteni egy adott érdeket, akkor indokolt, hogy a büntetőjognak – a kerettényállások esetén kétségtelen szubszidiárius karakteréből eredően – ehhez (visszaható hatállyal is!) igazodnia kell.⁴⁵

Kíséreljük meg ezen kritérium tartamát a retrospektív elemzés (Gál Andor által kidolgozott)⁴⁶ módszerével is feltárni, azaz azt megvizsgálni, hogy az 1/1999. BJE a gyakorlatban korábban felmerülő esetekben milyen eredményt adott volna. Amennyiben a Deviza-ESET A. verzióját visszavetítve az 1/1999. BJE alapján oldjuk meg, akkor – az azonosítási elméletet követő bírósággal⁴⁷ ellentétben – a visszaható hatályú alkalmazás kérdését (szakjogi változás mérve alapján) összességében nemlegesen kellett volna megválaszolni. 1988. január 1. napjától ugyanis a tilalom csak az adott ügyet (és számos ahhoz hasonló esetet) érintően változott, de a büntető tényállás alapjául szolgáló devizakorlátozások rendszere nem szűnt meg. Ekkor viszont büntetőjogi védelemnek csak a terjedelme változott, amikor viszont az 1/1999. BJE indokolása szerint kifejezetten nincs helye a visszaható hatályú alkalmazásnak.

A büntetőjogi védelmet megszüntető (inaktíváló) szakjogi változásnak a deviza-bűncselekmény tekintetében szép példája lehetett volna, amikor a 2001. évi XCIII. törvény a devizakorlátozásokat megszüntette (Deviza-ESET B. verzió), azonban ebben az esetben az 1/1999. BJE alkalmazására nem volt szükség. A módosító törvény 6. § (1) bekezdés p) pontja ugyanis a devizatörvény hatályon kívül helyezésé-

⁴³ Vö. 2.2.3. cím.

⁴⁴ Az 1961. évi V. törvény 3. §-ához fűzött indokolás.

⁴⁵ Tanulmányunkban nem tárgyaljuk azt a kérdést, hogy a keretkitöltő norma változása vezethet-e ahhoz, hogy a büntető tényállás elveszítse kerettényállási karakterét és önálló (normatív tényállási elemet tartalmazó) büntető rendelkezésként funkcionáljon tovább.

⁴⁶ GÁL Andor: *A jogos védelem teleologikus megközelítésben* (Szeged: Iurisperitus 2019) 217., <https://doi.org/10.14232/phd.3167>.

⁴⁷ Vö. 1.3.1. cím.

vel egyidejűleg hatályon kívül helyezte a bűncselekményi tényállást is.⁴⁸ Így tehát az elbíráláskori büntető törvény visszaható hatályú alkalmazása az 1978. évi Btk. 2. § második mondatának közvetlen alkalmazásából eredt.

A szakjogi változás mértékének vizsgálata biztosítja azt, hogy a szakjogi szabályozás kisebb mérvű változásai (még ha a kötelezettséget *in concreto* meg is szüntetik) nem vezetnek a büntető tényállás visszaható hatályú alkalmazásához. Így a közúti közlekedéssel kapcsolatos bűncselekmények vonatkozásában az 1/1975. (II. 5.) KPM–BM együttes rendelet (továbbiakban: KRESZ) 26. §-ának a módosítása nem vonhatja maga után a Btk. 2. §-ának az időbeli visszaható hatályra vonatkozó rendelkezésének alkalmazását. Nem mentesül a tettes a büntetőjogi felelősség alól, ha 2001. április 15-én az autópályán 129 km/h sebességgel haladt, megszegve ezzel azt a szabályt, hogy a személygépkocsival autópályán max. 120 km/h sebességgel lehet közlekedni [KRESZ 26. § (1) bekezdés a) pontjának akkor hatályos első francia bekezdése]. Annak ellenére sem, hogy az elbírálás időpontjára azonban a 28/2001. (II. 15.) Korm. rendelet 2001. május 1-jei hatálykezdettel módosította a KRESZ hivatkozott rendelkezését, és a sebességkorlátozás határa autópályán 130 km/óra lett. A 121–130 km-ig terjedő kategóriában a tényállás kereteit kitöltő tilalom olyan feloldásáról szólhatunk, ami *in concreto* érinti a büntetőjogi felelősséget, de a büntetőjogi védelmet nem szüntette meg, hanem csak annak terjedelmét módosította.

2.3. A BÜNTETŐJOGI VÉDELMEET MEGSZÜNTETŐ VÁLTOZÁS KÖVETKEZMÉNYEI

2.3.1. A „BÜNTETŐTÖRVÉNY MEGVÁLTOZÁSÁNAK TEKINTENDŐ”

Az 1/1999. BJE indokolása szerint a keretkitöltő rendelkezések változása, amennyiben a szakjogi változás minőségi és mennyiségi szempontból is olyan, hogy az addigi büntetőjogi védelmet megszünteti, akkor „a büntetőtörvény megváltozásának tekintendő.”⁴⁹

A jogegységi határozat indokolásának ezen elemében kifejezetten tetten érhető az analógia használata: a keretkitöltő norma változása nem a büntető törvény megváltozása, hanem (jellemzői és/vagy kihatása) alapján annak tekintendő.

2.3.2. A BÜNTETŐJOGI SZABÁLYOZÁS VISSZAHATÓ HATÁLYÚ ALKALMAZÁSA

A BJE rendelkező része szerint a keretkitöltő norma meghatározott „változás[a] a[z] 1978. évi] Btk. 2. §-ának második mondatára figyelemmel az elbíráláskor hatályban lévő büntetőjogi szabályozás visszaható hatályú alkalmazását alapozza meg”.

⁴⁸ Hatályon kívül 2002. január 1. napjától.

⁴⁹ 1/1999. BJE, Indokolás.

A rendelkező rész szövegében szereplő „a Btk. 2. §-ának második mondatára figyelemmel” kitétel olyanképpen is értelmezhető, hogy nem automatikusan, hanem csak akkor, ha a visszaható hatály a büntető kódex rendelkezésének változása esetén (azaz egyébként) is megengedhető lenne. Ez összhangban van azzal a megfontolással, hogy a büntetőjogi norma változásának sem lehet önmagában visszaható ereje, hanem csak akkor, ha a Btk.-ban írt feltételek fennállnak, azaz például a cselekmény az elbíráláskor nem bűncselekmény.

A 1/1999. BJE indokolása szerint a büntetőjogi védelmet megszüntető szakjogi változás „már [...] a büntetőtörvény megváltozásának tekintendő. Ezért az ilyen tartalmú rendelkezésnek visszaható ereje van.”⁵⁰

Az „ezért” kifejezés használata dogmatikailag hibás, mivel az láthatóan összekeveri a büntető törvény megváltozásának, illetve visszaható hatályának fogalmát. Márpedig a büntető törvény megváltozásának sincs mindig visszaható hatálya, csak akkor, ha annak alapján a cselekmény nem képez bűncselekményt vagy enyhébben bírálendő el.

Akkor viszont keretkitöltő norma változásának is csak ezen esetekben lehet visszaható hatálya. A keretkitöltő norma semmilyen (még a jogi tárgy büntetőjogi védelmét megszüntető) változásának sem lehet ugyanis nagyobb hatása, mint a büntetőtörvényé, amellyel azt a jogegységi határozat azonosítja.

2.3.3. NEM BŰNCSELEKMÉNY VAGY ENYHÉBBEN BÍRÁLANDÓ EL

A 1/1999. BJE nem foglal állást abban a kérdésben, hogy a büntetőjogi védelem megszűnése esetén az 1978. évi Btk. 2. § második mondat első („már nem bűncselekmény”) vagy második fordulatának („enyhébben bírálendő el”) fordulat alkalmazását alapozza meg.

2.4. A BJE VISZONYA A KORÁBBI GYAKORLATHOZ

A 1/1999. BJE egyértelműen kompromisszumos megoldást képvisel, az ítélkezési gyakorlatban korábban szemben álló álláspontok⁵¹ közül egyiket sem követi teljes egészében.

Az azonosítási elméleten alapuló döntésből⁵² átveszi a „törvényi tényállás egyes elemeit konkretizálják” tételt, de abból az eredeti határozattal szemben (szerintem érdemben helyesen) nem következtet arra, hogy a keretkitöltő norma büntető jogszabály lenne.

A jogegységi tanács azonban azonosítási elméleten alapuló döntést tévesen és furcsa módon olyan látszatot keltve idézi, hogy iránymutatása a gyakorlatban elfogadott ezen állásponton alapulna. Az eredeti határozat ugyanis a valóságban nem

⁵⁰ 1/1999. BJE, Indokolás.

⁵¹ Vö. 1.3. cím.

⁵² Legfelsőbb Bíróság B. törv. III. 285/1988., BH 1988/382., vö. 1.3.1. cím.

– csak a jogegységi határozat indokolása szerint – tartalmazza a következő szöveget: „a keretrendelkezéseket kitöltő jogszabályok nem büntető jogszabályok, ezért a 2. § rendelkezései nem vonatkoznak rájuk, és megváltoztatásuk általában nem érinti a büntetőjogi felelősséget. [...] Ha a keretkitöltő rendelkezésekben olyan mérvű változás következik be, amely a kötelezettség megszüntetésével vagy a tilalom feloldásával az addigi büntetőjogi védelmet megszünteti. Ez már a büntetőtörvény megváltoztatásának tekintendő, és az ilyen tartalmú rendelkezésnek visszaható hatálya van”.⁵³

Ez azonban a jogegységi határozat rendelkező részének álláspontja, amit a Legfelsőbb Bíróság sajnálatos módon az alapul szolgáló határozatok egyikébe vetített vissza. Az eredeti határozatban ugyanis – az azonosítási elméletnek megfelelően – az szerepel, hogy „ezeknek a jogszabályoknak a keretkitöltő rendelkezései azonban a keretrendelkezéssel meghatározott törvényi tényállás egyes elemeit konkretizálják, s ezért e vonatkozásban – a[z 1978. évi] Btk. 2. §-ának alkalmazása szempontjából – büntető jogszabálynak tekintendők”.⁵⁴

A másik oldalról viszont az 1/1999. BJE leszögezi, hogy „a Legfelsőbb Bíróság nem értett egyet azzal a jogi állásponttal, miszerint a[z 1978. évi] Btk. 2. §-ának alkalmazásában büntetőjogi keretrendelkezést kitöltő jogszabályok változásával kapcsolatban a visszaható hatály kérdése fel sem merülhet.” A megkülönböztetési elmélet tehát a Legfelsőbb Bíróság szerint tiszta formájában nem tartható.

2.5. AZ IRÁNYMUTATÁS JELLEGE: JOGÉRTELMEZÉS VS. ANALÓGIA

A jogegységi határozat rendelkező részének megfogalmazása és indokolásának számos megállapítása szerint az instrumentum az 1978. évi Btk. 2. §-ának egyik értelmezését igénylő kérdésében ad útmutatást. A jogegységi tanács kifejezetten több értelmezési módszert is alkalmazott, amikor a jogegységi határozat rendelkező részében szereplő konklúzió alátámasztására. Érdemes azonban ezzel együtt is megvizsgálni, hogy a jogegységi határozat rendelkező része valóban csak értelmezi-e az 1978. évi Btk. 2. §-át vagy pedig annak analóg alkalmazását írja elő.

2.5.1. A JOGÉRTELMEZÉSI MÓDSZEREK HASZNÁLATA

2.5.1.1. A NYELVTANI ÉRTELMEZÉS ÉS AZ ATTÓL VALÓ ELTÉRÉS

Álláspontom szerint az 1978. évi Btk. 2. § szövegével az azonosítási elmélet egyáltalán nincs összhangban, míg a megkülönböztetési elmélet teljes mértékben. A rendelkezés szövege ugyanis az elbíráláskori büntető törvény alkalmazását megalapozó körülményként az új büntető törvényt is megkövetelte. A keretkitöltő norma változása

⁵³ 1/1999. BJE, Indokolás.

⁵⁴ Legfelsőbb Bíróság B. törv. III. 285/1988., BH 1988/382., vö. 1.3.1. cím.

viszont önmagában soha nem jelent új büntető törvényt, hiszen a két norma nem tekinthető azonosnak.⁵⁵

A Legfelsőbb Bíróság szerint viszont a megkülönböztetési az elmélet „a[z 1978. évi] Btk. 2. §-ának indokolatlan szűkítő értelmezését jelenti”.⁵⁶

Az általam helyesnek tartott megközelítés szerint a nyelvtani interpretáció nem lehet „szűkítő”, mivel az képezi értelmezés kiindulópontját. Ahhoz képest lehet az 1/1999. BJE által képviselt értelmezés kiterjesztő, ami önmagában nem problematikus, ha más értelmezési módszerekkel alátámasztható.

2.5.1.2. A TÖRTÉNETI ÉRTELMEZÉS

A jogegységi határozat különös hangsúlyt fektetett történeti értelmezésére, ennek keretében az egyes jogszabályok indokolására.

a) A jogszabályok között természetesen kitüntetett helyet foglal el az 1978. évi Btk., azaz azon jogszabály, amelynek rendelkezéseinek alkalmazásával kapcsolatban az 1/1999. BJE megszületett.

aa) Az 1/1999. BJE utal arra, hogy az 1978. évi Btk. 2. § második mondata „abból indul ki, hogy az újabb rendelkezés pontosabban fejezi ki az adott cselekménytípus társadalomra veszélyességét az adott időpontban [...] végül érvényesülése méltányos is”.⁵⁷

Ezzel lényegében az 1978. évi Btk. indokolásának ezzel egybehangzó általános tételeire⁵⁸ utal vissza. A jogegységi tanács azonban ezeket a megfontolásokat nem vonatkoztatta a keretkitöltő normákra, pedig az igencsak hasznos lett volna. Ha ugyanis ezt tette volna, akkor látható lett volna, hogy ezek alapján éppenséggel igen kevés ok van arra, hogy a keretkitöltő norma változását bármikor is azonosítsuk a büntető norma változásával.⁵⁹

A méltányosság biztosítására természetesen a kerettényállások esetén is lehet hivatkozni, de az akkor indokolást igényelt volna, hogy erre miért éppen csak azokban az esetekben van lehetőség, amelyeket az 1/1999. BJE a büntető törvény visszaható hatályú alkalmazásához előírt. Még inkább kérdéses lehetett az, hogy önmagában a méltányosságra hivatkozás elegendő-e a rendelkezés egyértelmű nyelvtani értelmezésétől való eltéréshez. Teljesen más ugyanis, ha egy törvényi rendelkezés alapja a méltányosság, mint az, ha annak egyébként egyértelmű határait jogalkalmazóként erre hivatkozással kívánják kiterjeszteni.

Végképp nem volt világos az sem, hogy a méltányosságot miért az időbeli hatályra vonatkozó rendelkezés körében (annak nyelvtani értelmezésének eredményével szemben) kellett érvényesíteni. Miért igényelte a méltányosság a bűncselekmény hiányának visszaható hatályú megállapítását, ha a büntetőjog rendszere akkoriban

⁵⁵ Vö. 1.1.3., és 1.3.1. cím.

⁵⁶ 1/1999. BJE, Indokolás.

⁵⁷ Vö. 1.2.2.1. cím.

⁵⁸ Vö. 1.2.1. cím.

⁵⁹ Vö. 1.2.2.1. cím.

is tartalmazott a társadalomra veszélyesség változása kapcsán olyan biztonsági szelepeket,⁶⁰ amelyek körében a méltányosság követelménye a törvény szövegének szétfeszítése nélkül érvényesülhetett volna. Ahogy azok alkalmazásának indokoltságát éppen a megkülönböztetési elméleten alapuló határozat fogalmazta meg.⁶¹

ab) Az 1/1999. BJE számos vonatkozásban (de bizonyos módosításokkal) az 1978. évi Btk. indokolása által a kerettényállások kapcsán kifejtett jogtételeket veszi át (módosított formában).

Az indokolásban foglaltak pusztá átvétele azonban nem azonosítható egy rendelkezés történeti értelmezésével. A miniszteri indokolása ugyanis nem jogforrás (nem a törvény végrehajtási rendelete), hanem a történeti értelmezés egyik segédeszköze.

Az 1/1999. BJE az indokolást nem jogértelmezési eszközként használta (a fentiek szerint értelmezést igénylő kérdés hiányában lényegében nem is tehette), hanem egyszerűen annak (a törvény szövegével egyébként nem harmonizáló) útmutatását fogalmazta meg kötelező iránymutatásként.

A miniszteri indokolás tartalma jelen esetben azért sem jelenhet meg értelmezésként, mert szöges ellentétben van a törvény szövegével. Ezen nem változtat az sem, hogy az 1/1999. BJE a kódex miniszteri indokolásában szereplő jogtételt némileg leszűkített formában vette át. Ez ugyanis lényegét tekintve nem változtatott annak jellegén (a törvény szövegéhez való viszonyán).

Az 1/1999. BJE indokolásában szereplő a visszaható hatály a büntetőjogi védelem terjedelmének módosulásából eredő kivételes esetkörének viszont az 1978. évi Btk. miniszteri indokolásában semmilyen alapja nincs. Ebben a vonatkozásban az 1/1999. BJE történeti értelmezéssel akkor sem támasztható alá, ha ezt a büntetőjogi védelem megszűnése vonatkozásában esetlegesen mégis elfogadnánk.

b) Az 1/1999. BJE hivatkozik a korábbi kódexek időszakára.

ba) Az első büntető kódex legalábbis annak szövege szerint csak azt követelte meg a visszaható hatályú alkalmazás feltételeként, hogy „a cselekmény elkövetésétől, az ítélethozásig terjedő időközben, egymástól különböző törvények, gyakorlat vagy szabályok léptek hatályba”.⁶²

Az 1878. évi Btk. vonatkozásában kifejtett értelmezések az 1978. évi Btk. tekintetében nem feltétlenül irányadók, figyelemmel a két kódex több vonatkozásban is lényegesen eltérő törvényi szabályozására. Ezt elviekben a 1/1999. BJE indokolása is elismeri, mivel utal arra, hogy az akkori „jogalkotói megítélésen változtatott” az 1950. évi II. törvény és az azt követő büntető kódexek is lényegében az utóbbit követték.⁶³

Ehhez képest a jogegységi határozat (pontos hivatkozásokat sajnós mellőzve) utalt arra, hogy az 1878. évi Btk. „rendelkezés[ének] alkalmazása során kialakult bírói gyakorlat a keretkitöltő jogszabályok megváltozása esetén a visszaható hatályt minden esetben kizárta”.

⁶⁰ Vö. 1.2.1. cím.

⁶¹ Vö. 1.3.2. cím.

⁶² 1878. évi Btk. 2. §.

⁶³ 1/1999. BJE, Indokolás. Vö. még BÉKÉS Imre: „A büntetőjogszabály időbeli, területi és személyi hatálya” *Rendőrségi Szemle* 1957/12. 802–811.

Ha ez az utóbbi megállapítás helytálló (amit tanulmányunk keretei között terjedelmi okokból nincsen módunkban vizsgálni), akkor éppenséggel nem támasztja alá azt az álláspontot, mint amit a jogegységi határozat képvisel. Ha ugyanis a bírói gyakorlat még az 1878. évi Btk. fenti rendelkezése alapján sem ismerte el, hogy a büntető törvény visszaható hatályú alkalmazását a büntető jogszabály változásán kívül más is megalapozhatja, akkor semmiképpen nem lehet helytálló egy ilyen értelmezés az 1978. évi Btk. tekintetében, amely annak szövege szerint a visszaható hatályú alkalmazás feltételeként egyértelműen új büntető törvényt követelt meg.⁶⁴

A jogegységi határozat hivatkozott az 1878. évi Btk. időszakában is ismert jogelméleti álláspontra (Angyal Pál kézikönyvére), amely lényegében a vegyes elméleten alapult. Ennek kapcsán is felmerül azonban, hogy amennyiben az helytálló értelmezése volt az 1878. évi büntető kódexnek (tanulmányunk keretei ezt sincsen lehetőségünk terjedelmi okokból vizsgálni), akkor feltétlenül ugyanígy tekinthető-e az 1978. évi Btk. teljesen más szövegű rendelkezése tekintetében is. Különös figyelemmel arra, hogy az 1878. évi rendelkezés tekintetében a vegyes elmélet a nyelvtani értelmezéshez képest szűkítő, míg az 1978. évi tekintetében kiterjesztő hatású.

bb) Az 1/1999. BJE indokolása kifejezetten irányadónak tekinti az 1961. évi Btk. indokolását is, amely nemcsak a vegyes elméleten alapuló álláspontot alapozza meg, hanem a legérzékenyebben fejti ki a büntetőjogi védelem megszűnésének fogalmát.

A Legfelsőbb Bíróság megközelítése arra tekintettel elfogadható, hogy a két kódex szabályozása és indokolása témánk tekintetében igencsak hasonló.

Kérdéses azonban, hogy a korábbi kódex indokolásának azon megállapításai, amelyeket az 1978. évi Btk. indokolása nem vett át, miért lennének irányadók az utóbbi jogszabály értelmezésekor is.

Feltételezhetjük ugyan, hogy az 1978. évi kódex indokolását elődjéhez képest egyszerűsítve kívánták volna megfogalmazni (aminek vannak is jelei). Ekkor azonban azoknak a tételeknek, amelyek csak az 1961. évi kódex indoklásában szerepelnek, akkor lenne relevanciája az 1978. évi kódex történeti értelmezése körében, ha az utóbbi indoklásban a korábbi indoklásban szereplő jogtételeket továbbra is irányadóként jelölik meg.

Még ekkor is kérdéses lenne az, hogy az az 1961. évi kódex indokolása felhasználható-e a történeti értelmezés körében. Ha ugyanis az 1978. évi kódex indoklását (annak tartalmára tekintettel) nem fogadhat el relevánsnak a történeti értelmezés körében, akkor legalább ugyanígy kellene eljárni elődjének (abban hivatkozott, azonos tartalmú) indokolása tekintetében is.

2.5.1.3. TELEOLOGIKUS ÉRTELMEZÉS

Az 1/1999. BJE indokolása arra is utal, hogy az 1978. évi Btk. „abból indul ki, hogy az újabb rendelkezés [...] jobban megfelel a korszerű büntetőpolitikai megfontolásoknak, így visszaható hatályú alkalmazása ezekből is indokolt lehet”.⁶⁵

⁶⁴ Vö. 1.1.3. cím.

⁶⁵ Vö. 1.2.2.1. cím.

Ez a megállapítás a miniszteri indokolásban nem szerepel, így annak értékesítése valójában nem a történeti, hanem inkább a teleologikus értelmezés körében történt. Amennyire találó ezen a megállapítás a büntető jogszabályok változása tekintetében, annyira nem igazít el a keretkitöltő normák kapcsán. Sőt éppen olyan érvként jelenhet meg, amely alapján azok változása nem alapozhatja meg a büntető törvény visszaható hatályú alkalmazását. A szakjogi jogszabályok ugyanis típusosan nem kívánnak megfelelni semmilyen (így korszerű) büntetőpolitikai megfontolásnak (sem).

2.5.1.4. AZ ALKOTMÁNNYAL HARMONIKUS ÉRTELMEZÉS

A 1/1999. BJE indokolása kifejezetten utal arra is, hogy az 11/1992. (III.5.) AB határozat IV/4. pontja szerint „az elbíráláskor hatályos enyhébb törvény visszaható hatálya is a jogállamiság követelményéből fakad. Az Alkotmány ugyanis nem engedheti meg alapelveitől idegen normák alkalmazását, még az elkövetéskori törvény alkalmazási főszabálya mellett sem”.

Az Alkotmánybíróság határozatának helyes magja szerint az elbíráláskor hatályos büntető törvény alkalmazására akkor lehet alkotmányos kötelezettség, amikor az elkövetéskori törvény főszabálya alapján az alkotmány alapelveitől idegen normák alkalmazására (az eredeti határozatban példaként nevesítetten a halálbüntetés alkalmazására) kerülne sor. Még ekkor is kérdéses azonban, hogy ezek az esetek miért az elbíráláskor hatályos jogszabályok visszaható hatályú alkalmazásának kivétele alapján oldandók meg, miért nem (dogmatikailag logikusabban) az elkövetéskor hatályos büntető törvény alkotmányellenességének megállapításához kapcsolódó megoldások alapján.

A büntető törvények változása azonban a legtöbb esetben nem az alkotmány alapelvéivel való szembeállásra vezethető vissza, hanem arra, hogy a korábbi alkotmányos büntetőjogszabályt – büntetőpolitikai szemléletváltás következtében – hatályon kívül helyezik. Nem mutatja ezt más szebben, mint az 1998. évi LXXXVII. törvény 18. §-a által beiktatott – az ún. középértékű büntetésről rendelkező – szabály,⁶⁶ amelyet a 13/2002. (III. 20.) AB határozat ugyan nem tartott alkotmányellenesnek, de a 2003. évi II. törvény 88. § (1) bekezdés e) pontja hatályon kívül helyezett.⁶⁷ Akkor viszont ilyen esetekben az elbíráláskor hatályos büntető törvény alkalmazása az alkotmánybírósági határozat elvi magja alapján sem tekinthető a jogállamiság elvéből fakadó követelménynek.

Álláspontom szerint az AB határozat ugyanilyen értelmezése (lett volna) irányadó a keretkitöltő normák változása esetén is. Az elbíráláskor hatályos kedvezőbb büntető törvény alkalmazását tehát a keretkitöltő normák változása esetén sem kell (vagy nem is lehet) levezetni a jogállamiság elvéből. Akkor viszont az alkotmányharmonikus értelmezés arra végképp nem lehetett alkalmas, hogy az 1978. évi Btk. 2. § esetén annak egyértelmű szövegéhez képest okot adjon a rendelkezés alkalmazási körének kitágítására.

⁶⁶ 1978. évi Btk. 83. § (2) bek. (hk.)

⁶⁷ Hatályon kívül 2003. március 1. napjától.

2.5.1.5. A NEMZETKÖZI JOGGAL HARMONIKUS ÉRTELMEZÉS

A jogirodalom egy része már az 1978. évi Btk. időszakában is elismerte a büntető jogszabályok nemzetközi joggal harmonikus értelmezésének módszerét.⁶⁸

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kifejezetten rendelkezett arról, hogy „amennyiben a bűncselekmény elkövetése után a törvény enyhébb büntetés alkalmazását rendelte el, ennek előnyeit az elkövető javára érvényesíteni kell”.⁶⁹

A nemzetközi egyezmény rendelkezésének alkalmazási körébe logikai értelmezés (*argumentum a minore ad maius*) alapján beesorolhatók azon az elkövetést követően megalkotott (hatályba lépett) jogszabályok is, amelyek nemcsak enyhébb büntetéshez vezetnek, hanem azok alapján a bűncselekmény megvalósulása (így a büntetés alkalmazása) is kizárt. Ilyenek lehetnek azok is, amelyek a tényállások elemeit vagy azok kereteit kitöltő normákat módosítják.

A nemzetközi egyezmény rendelkezésének egyik hivatalos (angol) szövege alapján az elkövetést követő jogszabály nemcsak törvény lehet, hanem bármilyen jogszabályi rendelkezés („law”), míg az alkalmazási kört egy másik (a francia) nyelvű szöveg a törvényre („loi”) korlátozza. Ennek alapján bonyolult megfontolást igényel, hogy a törvényi szint alatti keretkitöltő szabályok esetén a nemzetközi egyezmény rendelkezése egyáltalán alkalmazható-e.

Az azonban mindegyik szövegváltozat alapján bizonyos, hogy a garanciális rendelkezés annak megfogalmazása szerint kifejezetten csak az elkövetést követő olyan jogszabályra vonatkozik, amely „büntetés alkalmazását rendelte el”, azaz a büntetőjogi normák közé tartozik. Erre figyelemmel viszont a PPJNE 15. cikk 1. bek. harmadik mondata csak büntető jogszabályok változása esetén alkalmazható, azok kereteit kitöltő törvények esetén sem.

Akkor viszont a nemzetközi egyezmény rendelkezése (saját alkalmazási körén túl!) egyáltalán nem jöhet számításba az 1978. évi Btk. nemzetközi joggal harmonikus értelmezése körében.

2.5.2. AZ ANALÓGIA ALKALMAZÁSA

A jogegységi határozat indokolásának szóhasználat („tekintendő”) kifejezetten analógia alkalmazására utal.

Ezt a megállapítást csak megerősíti azon fenti elemzésünk, amely szerint az 1978. évi Btk. 2. §-ának egyértelmű nyelvtani értelmezését követően nem volt olyan homály, amelyre figyelemmel egyáltalán további interpretációra volt szükség.

Ha pedig mégis, akkor a nyelvtani értelmezéstől való eltérés az elfogadott jogértelmezési módszerekkel – legalábbis a fentiek szerint meggyőzően – nem alapo-
zható meg.

⁶⁸ Vö. pl. HOLLÁN Miklós: „A büntetőtörvény értelmezése” in HOLLÁN Miklós – Kis Norbert (szerk.): *Büntetőjog I.: az anyagi büntetőjog általános része: büntetőjogi ismeretek a közszolgálati szakemberképzés számára* (Budapest – Pécs: Dialóg Campus Kiadó 2011) 53–96., 55–69.

⁶⁹ PPJNE 15. cikk 1. pont harmadik mondat.

3. UTÓHANG

3.1. A BTK. 2007. ÉVI TERVEZETE

3.1.1. A KIFEJEZETT RENDELKEZÉS

A büntető kódex 2007. évi tervezete elődeivel szemben külön rendelkezést tartalmazott arról, hogy az elbíráláskor hatályos büntető törvény alkalmazására vonatkozó kivételes rendelkezést kell alkalmazni „[...] akkor is, ha a cselekmény elkövetése után a bűncselekmény valamely elemét meghatározó jogszabályi rendelkezés oly mértékben megváltozik, amelynek következtében a cselekmény már nem büntetendő.”⁷⁰

Ezek alapján a keretkitöltő norma változása akkor vezet az elbíráláskor hatályos törvény visszaható hatályú alkalmazásához, ha az megszünteti a cselekmény büntetendőségét.

A 2007. évi tervezet – amint Gellér helytállóan rámutatott⁷¹ – az 1/1999. számú büntető jogegységi határozat iránymutatásához képest eltérő (mégpedig ahhoz képest tágabb) terjedelemben szabályozta volna a keretkitöltő norma visszaható hatályát. A tervezett törvényszöveg ugyanis az elbíráláskor hatályos büntetőjogi szabályozás alkalmazásának feltételeként nem utalt a büntetőjogi védelem megszűnésére, arra pedig végképp nem, hogy ennek a köteleességet megszüntető (a tilalmat feloldó) és bizonyos mérvű szakjogi változásból kellene erednie. Erre figyelemmel a büntető törvény visszaható hatállyal lett volna alkalmazható volt akkor is, ha a büntetőjogi védelemnek csak a terjedelme változott volna, de a cselekmény *in concreto* már nem lett volna büntetendő.

A 2007. évi tervezet sem engedte volna meg azonban az elbíráláskor hatályos büntető törvény visszaható hatályú alkalmazását akkor, ha a szakjogi változás következtében a büntetőjogi védelemnek nem a terjedelme, hanem – különösen a minősítő körülmények kereteit kitöltő normák esetén – csak a szintje módosul.

3.1.2. AZ ÚJ SZABÁLYOZÁS ALKALMAZHATÓSÁGA

Amennyiben a 2007. évi tervezet elfogadásra (kihirdetésre) került volna, akkor annak hatálybalépését követően a keretkitöltő norma változásának büntetőjogi kihatását is ennek alapján kellett volna elbírálni. Az időbeli hatályra vonatkozó rendelkezések közül ugyanis minden esetben az elbíráláskorit kell alkalmazni. Az időbeli hatályra vonatkozó új szabályozás tágabb, így annak alkalmazása az elkövetőre nézve egyébként kedvezőbb volt, így annak kapcsán garanciális aggály nem vetődött fel.

Ettől azonban elkülönül az a kérdés, hogy tervezet időbeli hatályra vonatkozó új szabályozás adott ügyben végső soron az elkövetéskor vagy az elbíráláskor hatályos

⁷⁰ „Törvénytervezet a Büntető Törvénykönyvről” *Büntetőjogi Kodifikáció* 2007/1. 3–21.

⁷¹ GELLÉR Balázs: „Az új Btk. tervezetének hatályáról és némely járulékos kérdésről” *Rendészeti Szemle* 2007/7–8. 24–42.

törvény alkalmazásához vezetett volna. A minősítő körülmények kereteit kitöltő normák változása (a büntető jogszabályok változatlansága esetén) esetén például a tervezet időbeli hatályra vonatkozó rendelkezése is az elkövetéskor hatályos törvény alkalmazását írta volna elő.

3.1.3 AZ 1/1999. BJE ALKALMAZHATÓSÁGA

A tervezet rendelkezésének hatályba lépése esetén az 1/1999. BJE már nem lett volna irányadó. A jogegységi határozatok ugyanis az azokban értelmezett jogszabályhoz kötődnek, azok tartalmi változása esetén (az új jogszabály alkalmazásakor⁷²) nem feltétlenül (nem teljes terjedelmükben) lesznek alkalmazhatók.⁷³ A kifejezett törvényi szabályozás mellett a 2007. évi tervezet elfogadása és hatályba lépése esetén nem lett volna szükség (sem indok) egy olyan iránymutatás fenntartására, amelyre alapvetően (akkor és arra figyelemmel) született, mert az adott kérdésről az 1978. évi Btk. még hallgatott.

Az 1/1999. BJE iránymutatása ráadásul a tervezetben szereplő rendelkezés törvényi formában való elfogadása és hatályba lépése esetén annak egy olyan megszorító értelmezése lett volna, amely minden alap nélkül korlátozza a jogalkotói akarat érvényesülését. Annak alapján ugyanis olyan esetben is büntetőjogi felelősséget kellett volna megállapítani, amikor a cselekmény *in concreto* nem büntetendő, de a büntetőjogi védelem nem szűnt meg. Erre figyelemmel viszont egyes ügyekben a jogegységi határozat további alapul vétele garanciális szempontból is aggályos lehetett volna.

3.2. A HATÁLYOS BTK.

3.2.1. A TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁS RENDSZERE

A 2012. évi C. törvény (Btk.) kifejezetten főszabályként szabályozza, hogy a bűncselekményt az elkövetése idején hatályban lévő büntető törvény szerint kell elbírálni”.⁷⁴

A büntető kódex a kedvezőbb büntető törvény tekintetében – elődjéhez képest érdemben változatlanul – azt tartalmazza, hogy „ha a cselekmény elbírálásakor hatályban lévő új büntető törvény szerint a cselekmény már nem bűncselekmény, vagy enyhébben bírálandó el, akkor az új büntető törvényt kell alkalmazni”.⁷⁵

A Btk. elődjével szemben nem tartalmaz a súlyosabb büntető törvény visszaható hatályú alkalmazását egyéb esetekben kifejezetten megtiltó rendelkezést. Feltehetően azért, mert értékelése szerint az egyértelműen következik a rendelkezéseknek a jogszabály szövegében is megjelenített logikai viszonyából.

⁷² Vö. 3.1.2. cím.

⁷³ A jogegységi határozatok ezen jellemzőjére ld. HOLLÁN (68. lj.).

⁷⁴ Btk. 2. § (1) bek.

⁷⁵ Btk. 2. § (2) bek.

A törvényi szabályozás egyetlen újdonsága a nemzetközi jog általános szabályai szerint büntetendő cselekményekre vonatkozó (másik kivételes) rendelkezés,⁷⁶ amely azonban témánk vonatkozásában nem releváns.

A keretkitöltő jogszabályok változásának kihatása tekintetében – az elődjéhez hasonlóan, de a 2007. évi tervezettel szemben – nem tartalmaz kifejezett rendelkezést.

3.2.2. AZ INDOKOLÁS

3.2.2.1. ÁLTALÁNOSSÁGBAN

A Btk. indokolása is kifejezetten tisztázza a logikai viszonyt, amely a törvény szövegében is tükröződik, így azt is, hogy „az (1) bekezdés meghatározza a büntető törvény időbeli hatályára vonatkozó általános szabályt, míg a (2) [...] bekezdés megállapítja az általános szabály alóli kivételt.”

A témánk vonatkozásában releváns kivételes szabály indokaként azt fogalmazza meg, hogy „az elkövetés és az elbírálás között eltelt időben megváltozott viszonyok következtében az adott jogtárgy büntetőjogi védelme már nem szükséges, vagy elegendő az enyhébb büntetőjogi szankcionálás, akkor a méltányosság azt kívánja, hogy az elbíráláskor hatályos enyhébb büntető jogszabályt alkalmazzák”.

A korábbi jogszabály indoklásában szereplő társadalomra veszélyesség ártértékelésének fogalmát⁷⁷ tehát a büntető jogszabály visszaható hatálya vonatkozásban felváltotta az adott jogtárgy büntetőjogi védelmének szükségessége és az enyhébb büntetőjogi szankcionálás fogalom párja.

3.2.2.2. A KERETKITÖLTŐ NORMA TEKINTETÉBEN

Az indokolás szerint „a visszaható hatály kapcsán továbbra is irányadónak tekinthetők az 1/1999. Büntető jogegységi határozatban foglaltak”.⁷⁸

A Btk. vonatkozásában tehát az 1/1999. BJE rendelkező része a miniszteri indoklásban is megerősített jogtétel. Ez eltérés az 1978. évi Btk.-hoz képest, amelynek tekintetében ugyanez a jogegységi határozat csak a miniszteri indoklásban kifejezett jogtétel továbbfejlesztése volt.

Ennek ellenére az 1/1999. BJE a Btk. szövegéhez képest sem értelmezés, hanem tartalmából eredően analógia. Új büntető törvényt ugyanis (legalábbis a rendelkezés kontextusában szükséges formális értelemben) a keretkitöltő norma semmilyen változása sem képes létrehozni. Erre figyelemmel viszont az 1/1999. BJE a Btk. 2. § (2) bekezdés történeti értelmezése alapján sem lehet irányadó.

⁷⁶ Btk. 2. § (3) bek.

⁷⁷ Vö. 1.2.1., illetve 1.2.2.2. cím.

⁷⁸ Btk. 2. §-ához fűzött indokolás.

4. ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

4.1. ELŐZMÉNYEK

A büntető törvény időbeli hatályára vonatkozó szabályozás kapcsán a keretkitöltő normák változásának megítélése – kifejezett törvényi szabályozás hiányában – egy évszázadnál is régebb óta képez megoldatlan vitakérdést a hazai joggyakorlatban és a jogtudományban.

A kérdéskört az 1978. évi Btk. sem szabályozta, annak indokolása pedig a megítélést egy olyan fogalomhoz kötötte, amely erre a funkcióra több okból sem volt alkalmas (ez a „büntetőjogi védelem megszűnése”), miközben már nem tartalmazta a korábbi 1961. évi Btk. indokolásának jogalkalmazást valamilyen szinten segítő (a jogi tárgy védelmére utaló) részeit.

Nem volt véletlen tehát, hogy az 1980-as és 1990-es években a keretkitöltő normák változása kapcsán ellentétes (de egymásra nem is reflektáló) bírósági döntések születtek (a Legfelsőbb Bíróság szintjén is), és azokat a bíróságokat orientáló döntésként közzétették a BH hasábjain is. A bíróságok egy része szerint a keretkitöltő jogszabályok változása is megalapozta az 1978. évi Btk. 2. § második mondatának (az enyhébb törvény visszaható hatályáról szóló rendelkezésének) alkalmazását (ez volt az ún. azonosítási teória). Más bíróságok álláspontja szerint viszont a keretkitöltő normák változásának ilyen hatása soha nem lehet, az enyhébb büntető törvény visszaható hatályú alkalmazását csak a büntető törvény változása alapozza meg (ez volt az ún. megkülönböztetési elmélet).

Valóban szükség volt tehát arra, hogy az ezredforduló körül a Legfelsőbb Bíróság a joggyakorlat egységének megteremtése végett jogegységi határozatot (1/1999. BJE) hozzon a tanulmány alapját képező jogkérdésben.

4.2. AZ 1/1999. BJE ÉRTÉKELÉSE

Az 1/1999. BJE a korábbi joggyakorlatban érvényesülő álláspontok közül (saját önjelölésével szemben) egyiket sem fogadta el, hanem egy harmadikat tett kötelezővé. Ennek lényege szerint kerettényállások esetén a cselekmény bűncselekményi minőségét megszüntető szakjogi változásoknak nem mindegyike releváns a Btk. 2. §-a tekintetében, hanem csak azok, amelyek bizonyos feltételeknek megfelelnek.

Az iránymutatás a releváns változások körülhatárolására a büntetőjogi védelem megszüntetésének (lényegében a miniszteri indokolásból eredeztethető) fogalmát használta fel. Azt a jogegységi határozat rendelkező része a szakjogi változás minőségi és mennyiségi jellemzőjével definiálta, míg az indokolása szembeállította a büntetőjogi védelem terjedelmének változásával.

Ezzel együtt is azonban az 1/1999. BJE végső soron nem az 1978. évi Btk. 2. § második mondatának értelmezését, hanem annak analóg alkalmazását tette kötelezővé. A büntető törvény egyértelmű („új” büntető törvényt megkövetelő) szövegével szemben ugyanis az iránymutatás nem tekinthető jogértelmezés eredményé-

nek. Azt ugyanis valójában egyetlen az 1/1999. BJE-ben hivatkozott jogértelmezési módszer, de még a miniszteri indoklásra támaszkodó történeti értelmezés sem támasztja alá.

A jogegységi határozat nem is igazán könnyítette meg a jogalkalmazók munkáját. Egyrészt lényegében elmulasztotta definiálni a kerettényállás fogalmát, amelyre az abban szereplő valójában kivételes szabályok alkalmazhatóságát építette. Másrészt a keretkitöltő normák változása kapcsán a büntetőjogi védelem megszüntetésének fogalma – elsősorban annak inherens (és a határozat által el nem osztatott, illetve egyes vonatkozásokban csak fokozott mértékű) bizonytalansága miatt – több problémát vet fel, mint az 1978. évi Btk. 2. §-ának egyszerű „hallgatása”.

4.3. A BJE UTÓÉLETE

A Btk. 2007. évi tervezete tartalmazott a keretkitöltő normák változására reagáló rendelkezést, de (a fentiek szerint szerencsésen) nem az 1/1999. BJE iránymutatását emelte volna törvényerőre.

A Btk. az enyhébb büntető törvény alkalmazása kapcsán sajnos átvette az 1978. évi Btk. szabályozását, így a keretkitöltő normák változására reagáló rendelkezést nem tartalmazott. Indokolása kifejezetten irányadónak tartja az 1/1999. BJE iránymutatását. Ez sem változtat azonban azon, hogy az 1/1999. BJE az értelmezés határait a Btk. tekintetében is átlépi, és analógia alkalmazását írja elő kötelezően. Azt pedig, hogy ennek kapcsán hol húzódnak az analógia büntetőjogi alkalmazásának – és különösen jogegységi határozatban való kötelező előírásának – határai és azzal kapcsolatban milyen alkotmányossági kérdések vetődnek fel, remélhetően egy következő tanulmányban lesz alkalmam feldolgozni.

4.4. *DE LEGE FERENDA* JAVASLAT

A jogegységi határozattal kapcsolatos fenti formai és tartalmi aggályokra tekintettel a legjobb megoldás az lenne, ha a büntető kódex (a 2007. évi tervezethez hasonlóan) kifejezett szabályozást tartalmazna arra nézve, hogy a keretkitöltő normák változása is megalapozza a büntető törvény visszaható hatályú alkalmazását.

A visszaható hatályú alkalmazást (a 2007. évi tervezettől és az 1/1999. BJE-től is eltérően) a jövőben egyszerűen akkor kellene előírni, ha a cselekmény azért nem képez bűncselekményt vagy azért minősül enyhébben, mert az elbíráláskor eltérő tartalmú keretkitöltő jogszabály van hatályban.

A javasolt szabályozás (az 1/1999. BJE-vel szemben):

- nem használná a kerettényállás többféleképpen értelmezett fogalmát, hanem csak annak azon általában elfogadott jellemzőjére utalna, hogy a büntető tényállás kereteit más jogági jogszabály tölti ki;
- megkímélné a bíróságokat egy a kerettényállások esetén különösen nehezen értelmezhető fogalom (a büntetőjogi felelősség megszűnésének) vizsgálatától;

– kerettényállások esetén is a más büntető rendelkezések esetén irányadó (azaz a cselekményre konkretizált) vizsgálati módszert követné;

– a jogalkotó által célul kitűzött méltányos elbírálást attól függetlenül biztosítaná, hogy keretkitöltő jogszabály az adott ügytől függetlenül mennyiben változik.

A 2007. évi tervezettel szemben pedig a javasolt szabályozás akkor is érvényesülne, ha a szakjogi módosítás nem a büntetőjogi felelősséget, hanem a szankció mértékét érinti.

A rendelkezés javasolt szövege (a hatályos szabályozást egyebekben változatlanul hagyva) a következő lehetne:

Btk. 2. § „(2a) Az elbírálásakor hatályban lévő büntető törvényt kell alkalmazni akkor is, ha a cselekmény annak alapján azért nem minősül bűncselekménynek vagy azért bírálendő el enyhébben, mert az elbírálás idején a büntető törvény kereteit kitöltő új jogszabály van hatályban.”